

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پژوهشکده مطالعات تطبیقی اقتصاد

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته علوم اقتصادی گرایش اقتصاد نظری

**ارزیابی تأثیر خصوصی سازی بر عملکرد مالی و اقتصادی شرکت های واگذار
شده در ایران**

استاد راهنما
دکتر ابراهیم التجائی

استاد مشاور
دکتر محمد رضا امیری طهرانی زاده

پژوهشگر
بهروز عباس زاده

اسفند ۱۳۹۰

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مدیریت تحصیلات تکمیلی

باسمه تعالی

هیأت داوران در جلسه مورخ ۱۳۹۰/۱۲/۰۱

پایان نامه تحصیلی آقای بهروز عباسزاده دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد رشته علوم اقتصادی

تحت عنوان:

ارزیابی تأثیر خصوصی سازی بر عملکرد مالی و اقتصادی شرکت های واگذار شده
در ایران

را بررسی کردند و پایان نامه با درجه عالی به تصویب نهایی رسید.

۱. استاد راهنمای پایان نامه، آقای دکتر ابراهیم التجائی با مرتبه علمی استادیار
۲. استاد مشاور پایان نامه، آقای سیدمحمد رضا امیری طهرانی زاده با مرتبه علمی مربی
۳. استاد داور خارج از گروه، آقای دکتر حسین صمصامی با مرتبه علمی استادیار

امضای رئیس پژوهشگاه

امضای مدیر گروه

امضای نماینده مدیریت تحصیلات تکمیلی

«سپاس خدای را که به من توان آموختن عطا فرمود»

اکنون که کار تدوین این پایان نامه به پایان رسیده است و برای انجام چنین کار پژوهشی با ویژگی های خاص خود و نیز برای تحقق اهداف آن تنها تجربه مختصر و بی بضاعت اینجانب کافی نبوده، بلکه تلمذ از دریای بی کران دانش اساتید ارجمندی این امر را میسر ساخته است، لذا بر خود تکلیف داشته به مصداق « من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق» از کلیه عزیزان و سرورانی که نگارنده را در انجام این پژوهش یاری داده اند تشکر و سپاسگزاری نمایم.

در این خصوص به ویژه از راهنمایی های موثر استاد فاضل و ارجمند، جناب آقای دکتر ابراهیم التجائی به عنوان استاد راهنما که بی مساعدت ایشان انجام این پایان نامه میسر نبود، کمال تشکر و قدردانی را به جای آورم و نیز از جناب آقای دکتر محمد رضا امیری طهرانی زاده به عنوان استاد مشاور که با پیشنهادات خویش در انجام این پایان نامه مرا یاری رساندند، کمال تشکر و سپاس را دارم.

همچنین از محضر کارکنان و مدیریت بخش نظارت و ارزیابی سازمان خصوصی سازی که سخاوتمندانه برخی از آمار و اطلاعات مورد نیاز این پژوهش را در اختیار اینجانب قرار دادند، کمال تشکر را دارم.

در پایان از جناب آقای سید خلیل مقصودی کارشناس اداره امور اقتصادی و دارایی که به حق در طی دوره دو ساله تحصیل در مقطع کارشناسی ارشد، همواره مشوق و حامی اینجانب بوده اند، سپاس و قدردانی به جای می آورم.

تقدیم به

پدر بزرگوارم

و

مادر مهربانم

که شادی بخش زندگیم و بهانه‌ای برای زیستن هستند

چکیده

خصوصی سازی فرآیندی اجرائی، مالی و حقوقی است که دولت‌ها در بسیاری از کشورها برای انجام اصلاحات در اقتصاد و نظام اداری کشور به اجرا در می‌آورند. اهداف خصوصی‌سازی در حوزه‌های مالی و اقتصادی از جمله اهداف مهمی هستند که دولت‌ها از طریق واگذاری مالکیت و مدیریت بنگاه‌های اقتصادی دولتی به بخش خصوصی به دنبال بهبود آن هستند.

هدف و عامل اصلی آغاز کننده این پژوهش، بررسی تأثیر خصوصی‌سازی بر عملکرد مالی و اقتصادی شرکت‌های دولتی می‌باشد. برای این منظور با جمع آوری داده‌های ۲۲ شرکت از صورت‌های مالی سالانه، به ارزیابی عملکرد خصوصی‌سازی پرداخته شد. شرکت‌های انتخاب شده از میان شرکت‌هایی بودند که حداقل ۵۰ درصد از سهام آن‌ها با روش‌های بورس یا مزایده به بخش خصوصی واگذار شده بود. برای بررسی تأثیر خصوصی‌سازی بر عملکرد شرکت‌ها، ابتدا دو شاخص سودآوری و بهره‌وری معرفی شدند و سپس با استفاده از دو روش آزمون آماری رتبه علامت‌دار ویلکاکسون و روش اقتصادسنجی داده‌های پانل به بررسی معناداری این شاخص‌ها پرداخته شد. نتایج حاصل از آزمون‌های آماری و اقتصادسنجی نشان داد که میان عملکرد شرکت‌ها قبل از خصوصی‌سازی و عملکرد آن‌ها بعد از خصوصی‌سازی تفاوت معناداری وجود دارد و در واقع خصوصی‌سازی باعث بهبود عملکرد شرکت‌های فوق گشته است.

واژگان کلیدی: خصوصی‌سازی، ارزیابی عملکرد، سودآوری، بهره‌وری، داده‌های پانل، اقتصاد ایران.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
فصل اول (کلیات و پیشینه پژوهش)	۲
بخش اول	۲
۱.۱.۱ مقدمه	۳
۲.۱.۱ تعریف مسئله	۳
۳.۱.۱ اهمیت و ضرورت پژوهش	۴
۴.۱.۱ قلمرو پژوهش	۵
۵.۱.۱ فرضیه‌های پژوهش	۵
۶.۱.۱ تعریف مفاهیم	۶
۷.۱.۱ جنبه جدید بودن و نوآوری پژوهش	۸
۸.۱.۱ محدودیت‌های تحقیق	۹
۹.۱.۱ روش انجام پژوهش	۹
۱۰.۱.۱ فنون و ابزارهای گردآوری اطلاعات	۱۰
۱۱.۱.۱ مدل مفهومی تحقیق	۱۱
۱۲.۱.۱ سازماندهی تحقیق	۱۲
بخش دوم	۱۳
۱.۲.۱ مطالعات صورت گرفته خارجی	۱۴
۲.۲.۱ مطالعات صورت گرفته در داخل کشور	۲۶
۳.۱ جمع‌بندی	۳۳
فصل دوم (ادبیات و مبانی نظری تحقیق)	۳۴
۱.۲ مقدمه	۳۵
۲.۲ رویکرد نظری به مفاهیم دولت، بازار و رابطه آن‌ها	۳۵
۱.۲.۲ تعریف دولت	۳۶
۲.۲.۲ تعریف بازار	۳۷
۳.۲.۲ رابطه دولت - بازار	۳۷
۳.۲.۲ دولت، بازار و مسئله رقابت	۳۸

- ۴۰..... مالکیت دولتی در برابر مالکیت خصوصی.....
- ۴۱..... ۱.۴.۲ دلائل نظری حامی مالکیت دولتی بنگاه‌های اقتصادی.....
- ۴۳..... ۲.۴.۲ دلائل نظری مخالف مالکیت دولتی بنگاه‌های اقتصادی.....
- ۴۸..... ۳.۴.۲ مالکیت دولتی یا مالکیت خصوصی؟.....
- ۴۹..... ۵.۲ عملکرد بنگاه‌های دولتی.....
- ۴۹..... ۱.۵.۲ عملکرد اقتصادی.....
- ۵۰..... ۲.۵.۲ عملکرد مالی.....
- ۵۰..... ۳.۵.۲ عملکرد توزیع درآمدی.....
- ۵۱..... ۶.۲ اهداف خصوصی‌سازی.....
- ۵۳..... ۱.۶.۲ افزایش رقابت و بهبود کارایی فعالیت‌ها.....
- ۵۴..... ۲.۶.۲ افزایش بهره‌وری.....
- ۵۵..... ۳.۶.۲ تعادل اقتصادی.....
- ۵۵..... ۱.۶.۲ کاهش حجم تصدیگری دولت.....
- ۵۶..... ۲.۶.۲ تخصیص بهینه‌تر از منابع کشور.....
- ۵۶..... ۳.۶.۲ توسعه بازارهای سرمایه.....
- ۵۷..... ۴.۶.۲ کاهش مداخله دولت در تصمیم‌گیری‌های اقتصاد.....
- ۵۷..... ۵.۶.۲ خصوصی کردن ابزار برای کاهش نقدینگی.....
- ۵۸..... ۶.۶.۲ تقلیل هزینه‌های بودجه‌ای دولت ناشی از پرداخت یارانه و تعدیل قیمت‌ها.....
- ۵۸..... ۷.۶.۲ تأمین منافع مصرف‌کنندگان.....
- ۵۹..... ۸.۶.۲ ایجاد انگیزه کاری در کارکنان بنگاه‌ها از طریق واگذاری بنگاه‌ها به آنان.....
- ۶۰..... ۹.۶.۲ مقررات زدایی.....
- ۶۱..... ۱۰.۶.۲ ورود به بازار جهانی.....
- ۶۱..... ۱۱.۶.۲ تقویت سرمایه‌گذاری بخش خصوصی.....
- ۶۱..... ۱۲.۶.۲ اهداف سیاسی.....
- ۶۲..... ۱۷.۲ آثار خصوصی‌سازی.....
- ۶۲..... ۱.۷.۲ تأثیر خصوصی‌سازی بر کارایی.....
- ۶۳..... ۲.۷.۲ تأثیر خصوصی‌سازی بر بهره‌وری و تولید ملی.....
- ۶۴..... ۳.۷.۲ خصوصی‌سازی و سودآوری.....
- ۶۶..... ۴.۷.۲ اشتغال.....
- ۶۸..... ۵.۷.۲ آثار مالی خصوصی‌سازی.....

۶.۷.۲	تأثیرات خصوصی سازی بر میزان دسترسی به کالاها و خدمات.....	۷۰
۷.۷.۲	تأثیر خصوصی سازی بر قیمت‌ها.....	۷۰
۸.۷.۲	ثروت و دارایی.....	۷۱
۸.۲	روش‌های مهم و متداول خصوصی سازی.....	۷۳
۱.۸.۲	خصوصی سازی همراه با واگذاری مالکیت.....	۷۶
۲.۸.۲	خصوصی سازی بدون واگذاری مالکیت.....	۸۶
۹.۲	جمع‌بندی.....	۸۸
۸۹	فصل سوم (نگاهی به خصوصی سازی در ایران و جهان)	
۱.۳	مقدمه.....	۹۰
۲.۳	تاریخچه‌ای از خصوصی سازی در جهان.....	۹۰
۳.۳	نگاهی به آخرین آمار خصوصی سازی در جهان.....	۹۲
۴.۳	خصوصی سازی در برخی از کشورهای دنیا.....	۹۵
۱.۴.۳	انگلستان.....	۹۶
۲.۴.۳	آلمان.....	۹۸
۳.۴.۳	فرانسه.....	۱۰۰
۴.۴.۳	ایتالیا.....	۱۰۲
۵.۴.۳	چین.....	۱۰۳
۶.۴.۳	مالزی.....	۱۰۶
۷.۴.۳	برزیل.....	۱۰۸
۸.۴.۳	شیلی.....	۱۱۲
۹.۴.۳	ترکیه.....	۱۱۴
۱۰.۴.۳	پاکستان.....	۱۱۷
۵.۳	خصوصی سازی در جمهوری اسلامی ایران.....	۱۲۳
۱.۵.۳	سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی.....	۱۲۵
۲.۵.۳	قانون خصوصی سازی (قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی).....	۱۲۷
۳.۵.۳	سازمان خصوصی سازی و وظایف آن.....	۱۲۸
۴.۵.۳	فعالیت‌ها و اقدامات خصوصی سازی در ایران.....	۱۲۹
۵.۵.۳	آثار خصوصی سازی در ایران.....	۱۳۵
۶.۵.۳	خصوصی سازی و وضعیت بهره‌وری نیروی کار و سرمایه.....	۱۳۹

۱۴۱	.....	۷.۵.۳ برخی از انتقادات وارد بر برنامه خصوصی سازی ایران
۱۴۳	.....	۶.۳ جمع بندی
۱۴۴	.....	فصل چهارم (ارائه مدل و بیان یافته های تحقیق)
۱۴۵	.....	۱.۴ مقدمه
۱۴۵	.....	۲.۴ ارزیابی عملکرد با شاخص های مالی
۱۴۷	.....	۳.۴ ارزیابی عملکرد با شاخص های اقتصادی
۱۴۸	.....	۴.۴ مروری بر داده های شرکت های مورد استفاده در تحقیق
۱۵۰	.....	۵.۴ تحلیل با روش آماری
۱۵۱	.....	۱.۵.۴ آزمون کولموگوروف- اسمیرنوف
۱۵۳	.....	۲.۵.۴ آزمون رتبه علامت دار ویلکاکسون
۱۵۶	.....	۶.۴ تحلیل با روش اقتصادسنجی
۱۵۷	.....	۱.۶.۴ داده های پانل
۱۵۸	.....	۲.۶.۴ مزایای داده های پانل
۱۵۹	.....	۷.۴ تابع تولید
۱۵۹	.....	۱.۷.۴ تابع تولید دارای ضرایب ثابت یا تابع تولید لئونتیف
۱۶۰	.....	۲.۷.۴ تابع تولید کاب داگلاس
۱۶۱	.....	۳.۷.۴ تابع تولید با ضریب جایگزینی ثابت یا (CES)
۱۶۱	.....	۴.۷.۴ معرفی تابع تولید تحقیق
۱۶۵	.....	۸.۴ تابع سود
۱۶۷	.....	۱.۸.۴ درآمد کل (TR)
۱۶۷	.....	۲.۸.۴ هزینه تولید
۱۶۸	.....	۳.۸.۴ معرفی تابع سود تحقیق
۱۷۳	.....	۹.۴ بررسی همخطی
۱۷۴	.....	۱۰.۴ مانایی
۱۷۶	.....	۱۱.۴ برآورد در مدل داده های پانل
۱۷۷	.....	۱.۱۱.۴ الگوی اثرات مشترک
۱۷۸	.....	۲.۱۱.۴ الگوی اثرات ثابت
۱۷۹	.....	۳.۱۱.۴ الگوی اثرات تصادفی
۱۸۳	.....	۱۲.۴ آزمون F برای انتخاب بین اثرات مشترک و اثرات ثابت

۱۸۴	.....مقایسه برآورد اثر تصادفی با اثر ثابت
۱۸۸	.....تخمین الگو
۱۸۸	.....۱.۱۴.۴ الگوی بهره‌وری
۱۸۹	.....۲.۱۴.۴ الگوی سودآوری
۱۹۰	.....۱۵.۴ آزمون دربین-واتسون (DW)
۱۹۲	.....۱۶.۴ جمع‌بندی
۱۹۳	..... فصل پنجم (نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها)
۱۹۴	.....۱.۵ مقدمه
۱۹۴	.....۲.۵ خلاصه‌ای از فصول
۱۹۷	.....۳.۵ نتیجه‌گیری
۱۹۸	.....۴.۵ توصیه‌های سیاستی
۱۹۹	.....۵.۵ بیان محدودیت‌های پژوهش
۲۰۰	.....۶.۵ ارائه پیشنهادهایی برای تحقیقات آتی
۲۰۲	.....پیوست شماره ۱
۲۰۳	.....پیوست شماره ۲
۲۰۸	.....منابع و مأخذ
۲۲۱	.....چکیده انگلیسی

فهرست جداول

صفحه	عنوان جداول
۲۵.....	جدول (۱-۱) خلاصه مطالعات خارجی مربوط به پیشینه تحقیق.....
۷۲.....	جدول (۱-۲) آثار خصوصی سازی بر متغیرهای مختلف در نمونه‌ای از کشورها.....
۹۳.....	جدول (۱-۳) ارزش معاملات خصوصی سازی در جهان بر حسب بخش‌های اقتصادی.....
۱۲۰.....	جدول (۲-۳) خلاصه‌ای از خصوصی سازی در کشورهای مختلف و نتایج آن.....
به	جدول (۳-۳) ارزش واگذاری سهام شرکت‌های دولتی (به میلیارد ریال) از سال ۱۳۷۰ لغایت سال ۱۳۸۹، به
۱۳۰.....	تفکیک روش واگذاری و بخش.....
۱۳۷.....	جدول (۴-۳) وضعیت تعداد و بودجه شرکت‌های دولتی و سهم آن‌ها از بودجه کل کشور.....
۱۳۸.....	جدول (۵-۳) شاخص‌های اندازه‌گیری حجم دولت.....
۱۴۸.....	جدول (۱-۴) خلاصه اطلاعات مربوط به شرکت‌های مورد بررسی.....
۱۵۲.....	جدول (۲-۴) نتایج آزمون کولموگوروف-اسمیرنوف.....
۱۵۳.....	جدول (۳-۴) مراحل محاسبه آماره آزمون W ویلکاکسون.....
۱۵۵.....	جدول (۴-۴) فرضیه‌های صفر و مخالف آزمون ویلکاکسون.....
۱۵۶.....	جدول (۵-۴) نتایج آزمون رتبه علامت دار ویلکاکسون.....
۱۷۵.....	جدول (۶-۴) نتایج آزمون مانایی.....
۱۸۴.....	جدول (۷-۴) نتیجه آزمون F برای انتخاب بین اثرات ثابت یا مشترک.....
۱۸۷.....	جدول (۸-۴) نتیجه آزمون هاسمن.....
۱۸۸.....	جدول (۹-۴) نتایج تخمین مدل بهره‌وری.....
۱۸۹.....	جدول (۱۰-۴) نتایج تخمین مدل سودآوری.....
۱۹۱.....	جدول (۱۱-۴) قواعد تصمیم‌گیری آزمون دربین واتسون.....

فهرست نمودارها

صفحه	عنوان نمودارها
۹۴.....	نمودار (۱-۳) سهم نقاط مختلف دنیا از ارزش کل واگذاری‌ها در دوره ۲۰۰۸-۲۰۰۰.....
۹۴.....	نمودار (۲-۳) تعداد کل شرکت‌های واگذار شده در جهان طی دوره ۲۰۰۸-۲۰۰۰ به تفکیک منطقه.....
۹۵.....	نمودار (۳-۳) ارزش کل شرکت‌های واگذار شده در جهان طی دوره ۲۰۰۸-۲۰۰۰ به تفکیک منطقه.....
۱۳۲.....	نمودار (۴-۳) ارزش سهام واگذار شده طی دوره ۱۳۸۹-۱۳۸۴ به تفکیک بخش اقتصادی برخوردار مربوطه.....
۱۳۲.....	نمودار (۵-۳) تعداد شرکت‌های واگذار شده (کامل یا بخشی از سهام).....
۱۳۴.....	نمودار (۶-۳) ارزش سهام ترجیحی واگذار شده به کارکنان و مدیران، عملکرد مقایسه‌ای ۱۳۸۰ لغایت ۱۳۸۹.....
۱۳۴.....	نمودار (۷-۳) تعداد سهام واگذار شده به مدیران و کارکنان.....
۱۳۵.....	نمودار (۸-۳) تحقق درآمد پیش‌بینی شده در بودجه با توجه به وصول‌های خزانه.....
۱۴۰.....	نمودار (۹-۳) روند شاخص‌های بهره‌وری اقتصاد ایران (۱۰۰=۱۳۷۶).....
۱۶۴.....	نمودار (۴-۱) میانگین تولید سرانه شرکت‌های نمونه به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶ برای دوره قبل و بعد از واگذاری.....
۱۶۵.....	نمودار (۲-۴) میانگین سرمایه سرانه شرکت‌های نمونه به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶ برای دوره قبل و بعد از واگذاری.....
۱۷۱.....	نمودار (۳-۴) میانگین نسبت سود به فروش شرکت‌های نمونه برای دوره قبل و بعد از واگذاری.....
۱۷۱.....	نمودار (۴-۴) میانگین نسبت هزینه مالی به فروش شرکت‌های نمونه برای دوره قبل و بعد از واگذاری.....
۱۷۱.....	نمودار (۵-۴) میانگین نسبت هزینه‌های دستمزد به فروش شرکت‌های نمونه برای دوره قبل و بعد از واگذاری.....
۱۷۲.....	نمودار (۶-۴) میانگین نسبت هزینه‌های انرژی به فروش شرکت‌های نمونه برای دوره قبل و بعد از واگذاری.....
۱۷۴.....	نمودار (۷-۴) نمایش همخطی بین متغیر دامی خصوصی‌سازی و درصد انباشته سهام واگذار شده به کارکنان.....

پیشگفتار

نقش دولت در فعالیتهای اقتصادی در هر کشور و میزان حضور دولت در بخشهای مختلف اقتصادی یکی از اصلیترین مباحث علم اقتصاد می‌باشد. اگرچه گروهی از اقتصاددانان به حضور مستمر و کامل دولت در اقتصاد اعتقاد داشته و گروهی دیگر به عدم دخالت دولت در اقتصاد معتقدند در حال حاضر هیچ کشوری با دخالت محض دولت و یا بدون هیچ نظارتی توسط دولت اداره نشده و همه کشورها از یک سیاست بینابینی برای حضور دولت در فعالیتهای اقتصادی بهره می‌برند و سهم بخش غیر دولتی در فعالیتهای اقتصادی درجه آزادی اقتصاد کشورها را مشخص می‌نماید.

سیاست خصوصی‌سازی در دهه‌های اخیر به طور چشمگیری توسط کشورهای توسعه یافته و کشورهای در حال توسعه پیگیری و اجرا شده است. موفقیت‌های متعاقب اجرای این سیاست در کشورهای توسعه یافته، فروپاشی سیستم‌های اقتصادی کاملاً متمرکز و دولتی و همچنین سیاست‌های سازمان‌های اقتصادی بین‌المللی از قبیل صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی موجب شده است تا این سیاست به عنوان یکی از برنامه‌های اساسی اصلاح ساختار اقتصادی در اکثر کشورهای جهان و مخصوصاً کشورهای در حال توسعه به طور جدی پیگیری و اجرا شود. اگرچه نتایج اجرای این سیاست در بیشتر کشورهای توسعه یافته با موفقیت همراه بوده، در کشورهای در حال توسعه نتایج خصوصی‌سازی کاملاً مشخص نبوده است و در برخی موارد ابهامات زیادی در مورد موفقیت‌آمیز بودن اجرای این سیاست در این قبیل از کشورها وجود دارد. با توجه به لزوم اجرای سیاست‌های خصوصی‌سازی به خصوص در کشورهای دارای سیستم متمرکز و دولتی و کاهش سهم دولت در فعالیتهای اقتصادی، خصوصی‌سازی یک سیاست در جهت تعادل بخشیدن به عملکرد دولت در مقایسه با سایر بخش‌های اقتصادی می‌باشد. اجرای این برنامه با فراهم کردن فضای رقابت و بسط مکانیزم حاکم بر بازار بر کلیه فعالیتهای اقتصادی، بنگاه‌ها و واحدهای خصوصی را وادار می‌نماید تا عملکرد کارآتری نسبت به بخش عمومی داشته باشند و در نتیجه یکی از مهم‌ترین اهداف اجرای برنامه خصوصی‌سازی بهبود عملکرد بنگاه‌های اقتصادی واگذار شده به بخش غیر دولتی می‌باشد؛ لذا در این تحقیق با هدف ارزیابی میزان تحقق هدف مذکور در ایران، به بررسی این موضوع پرداخته‌ایم.

۱.۱.۱ مقدمه

تا قبل از بحران بزرگ اقتصادی، در جوامع غربی و بر اساس دیدگاه‌های اقتصادی اولیه کلاسیک، نظر بر محدود بودن دامنه فعالیت‌های اقتصادی دولت بود. وقوع بحران و عواقب حاصل از آن و همچنین برخی تحولات اقتصادی-اجتماعی و سیاسی دیگر در طول دهه‌های ۱۹۳۰ الی ۱۹۶۰ موجب شد که دولت‌ها علاوه بر اجرای طرح‌های زیربنایی از قبیل حمل و نقل، ارتباطات، انرژی، بانکداری، بیمه و امور آموزشی، بهداشتی و... بسیاری از صنایع کوچک و بزرگ کارخانه‌ای را که بخش خصوصی به خوبی قادر به انجام آن‌ها بود در قالب شرکت‌ها و بنگاه‌های دولتی تحت انحصار و تصدی خود در آورند. روند رو به گسترش دخالت دولت در انجام فعالیت‌های اقتصادی با وجود یک دوره موفقیت به ویژه طی دو دهه ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰، در اواخر دهه ۱۹۷۰ و طی دهه ۱۹۸۰ به دلایل مختلف از جمله وجود انحصار دولتی در انجام امور اساسی، وابستگی مالی - مدیریتی در امور زیربنایی حساس، تعداد تزلزل در اهداف و... با ناکارایی همراه شد. بنابراین مقولاتی چون یافتن اندازه مناسب دخالت دولت، کارایی بخش خصوصی نسبت به بخش دولتی، جایگزینی دخالت دولت با نظارت و هدایت و... بین صاحب‌نظران و اندیشمندان اقتصادی و سیاسی شکل گرفت.

به این ترتیب، مجادلات نظری در محافل علمی نسبت به دخالت دولت و متقاعد شدن مدیران و تصمیم‌گیران اجرایی و سیاسی کشورها نسبت به تخصیص غیر بهینه و ناکارآمد منابع تولید در اثر گسترش حجم دولت و بروز اختلالات در ابعاد مختلف اقتصادی، فکر و ایده بازنگری در سهم و اندازه دخالت دولت را جدی‌تر کرد و سیاست خصوصی‌سازی و کاهش حجم دخالت دولت به منظور رفع اختلالات و افزایش کارایی اقتصادی در اواخر دهه ۱۹۷۰ پذیرفته شد.

۲.۱.۱ تعریف مسئله

عملکرد مالی و اقتصادی نامطلوب تعداد زیادی از شرکت‌های دولتی و تأثیر نامطلوب آن بر فرایند رشد و توسعه اقتصادی کشورها از دید کلان، بسیاری از کشورها را بر آن داشت تا با انجام اقداماتی در صدد رفع این مشکل مهم برآیند. نتیجه مهم این اقدامات که عمدتاً از اواسط دهه ۱۹۷۰ آغاز شد،

استفاده از سازوکارهای بخش خصوصی در شرکت‌های دولتی در کوتاه مدت و خصوصی‌سازی شرکت‌های دولتی در بلند مدت بود. (نصراللهی و همکاران ۱۳۸۸، ۴۳)

امروزه یکی از اساسی‌ترین مسائل مورد بحث دولت‌مردان، سیاست‌گذاران، اقتصاددانان و عموم مردم، بحث خصوصی‌سازی و آثاری که این سیاست به دنبال دارد، می‌باشد؛ سیاستی که موجی از تغییرات اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در جامعه به راه انداخته است؛ و در واقع این موضوع، بحث روز اقتصاد ما می‌باشد. ارزیابی هر سیاست یا مجموعه رفتاری، تنها در قالب هدف‌های تعیین شده برای آن معنی و مفهوم می‌یابد؛ از این رو نخستین پرسشی که در مورد برنامه‌های خصوصی‌سازی می‌تواند مطرح شود این است که واگذاری شرکت‌های دولتی با چه هدف‌هایی صورت می‌پذیرد؟ اهداف اقتصادی خصوصی‌سازی شامل افزایش بهره‌وری، تقویت اقتصاد بازار آزاد، تقویت و توسعه بازار سرمایه، افزایش درآمدهای ارزی، ایجاد تعادل اقتصادی، استفاده بهینه از امکانات کشور و ... می‌باشد. از جمله اهداف مالی خصوصی‌سازی نیز می‌توان به سودآوری شرکت، افزایش ثروت سهامداران، کسب درآمد، کاهش بار مالی دولت و ... اشاره نمود.

حال ما در این تحقیق به دنبال این مسئله هستیم که دریابیم آیا اجرای برنامه‌های خصوصی‌سازی در ایران سبب بهبود در عملکرد شرکت‌های دولتی خصوصی شده، در دو حوزه مالی و اقتصادی گردیده است یا خیر؟ در واقع به دنبال آن هستیم که دریابیم آیا ما در ایران از لحاظ تأثیر خصوصی‌سازی بر عملکرد شرکت‌های واگذار شده، خصوصی‌سازی موفق‌تری را تجربه نموده‌ایم یا خیر؟

۳.۱.۱ اهمیت و ضرورت پژوهش

تجارب کشورهای مختلف و تحقیقات انجام شده در ایران نشان می‌دهد که مدیریت‌های دولتی و برنامه ریزی شده، از کارایی پایینی برخوردارند. به همین علت کشورهای بسیاری سیاست اقتصاد بازار آزاد را انتخاب کردند تا بتوانند به کمک آن بر بخشی از مشکلات خود نظیر بیکاری، زیانده بودن شرکت‌های دولتی و کسر بودجه غلبه کنند و به رشد و توسعه دست یابند.

با نگاهی گذرا به تعاریف متعدد ارائه شده از خصوصی سازی، می توان مفاهیمی از قبیل «بهبود عملکرد»، «انتقال مالکیت و مدیریت»، «آزاد سازی»، «بازارگرا کردن»، «ایجاد شرایط رقابت کامل»، «واگذاری»، «حذف مقررات دست و پاگیر» و ... را در اهداف خصوصی سازی ملاحظه نمود. بنابراین یکی از مهم ترین اهداف خصوصی سازی «بهبود عملکرد» بنگاه های اقتصادی قابل واگذاری به بخش غیردولتی است. به طور معمول تمام کشورهای دارای برنامه خصوصی سازی پس از اجرای این برنامه به منظور آگاهی از نتایج و دستاوردهای حاصل از واگذاری بنگاه ها به بررسی این برنامه با هدف ارزیابی عملکرد بنگاه ها پس از واگذاری می پردازند. جمهوری اسلامی ایران نیز با توجه به پیشینه مدیریت دولتی در به کارگیری غیر کارآمد منابع، نیاز دارد تا به طور پیوسته از آثار خصوصی سازی و تأثیر آن بر عملکرد شرکت های واگذار شده مطلع شود. بنابراین ضروری است با بررسی عملکرد بنگاه های واگذار شده از حصول اهداف خصوصی سازی دست کم از این حیث، اطمینان حاصل گردد.

۴.۱.۱ قلمرو پژوهش

الف) قلمرو مکانی: شرکت های خصوصی شده در ایران، که از کل شرکت های واگذار شده در دوره زمانی تحقیق، فقط ۲۲ شرکت با توجه به پیش فرض های انتخاب نمونه و محدودیت اطلاعات انتخاب شدند.

ب) قلمرو زمانی: فاصله سال های ۱۳۷۹-۱۳۸۹

ج) قلمرو موضوعی: خصوصی سازی به طور اعم و ارزیابی عملکرد ناشی از خصوصی سازی در جامعه مورد بررسی.

۵.۱.۱ فرضیه های پژوهش

فرضیه اصلی:

اجرای سیاست های خصوصی سازی، موجب بهبود عملکرد شرکت های مورد بررسی می گردد.

فرضیه های فرعی:

۱. خصوصی کردن شرکت‌های تولیدی موجب افزایش سودآوری (نسبت سود قبل از کسر مالیات به فروش) آن‌ها شده است.

۲. خصوصی سازی، بهره‌وری عوامل تولید (نیروی کار) را افزایش داده است.

۶.۱.۱ تعریف مفاهیم

۱. خصوصی سازی

از خصوصی‌سازی تعاریف متعدد و مختلفی ارائه شده است. از بین این تعاریف بهترین آن‌ها عبارتند از:

- بیسلی و لیتل چایلد^۱ خصوصی‌سازی را این‌گونه تعریف می‌کنند: «وسیله‌ای است برای بهبود عملکرد فعالیت‌های اقتصادی از طریق افزایش نقش نیروهای بازار، در صورتی که حداقل ۵۰ درصد سهام مؤسسات و بنگاه‌های اقتصادی دولتی به بخش خصوصی یا غیر دولتی واگذار گردد.» (کميجانی، ۱۳۸۲، ۳۱)

- در فرهنگ اقتصادی «پالگریو»^۲ خصوصی‌سازی به این صورت تعریف شده است: «خصوصی‌سازی، سیاست اقتصادی جهت تعادل بخشیدن میان دولت و دیگر بخش‌های اقتصادی با هدف ایجاد شرایط رقابت کامل و حصول بیشتر کارایی اقتصادی و اجتماعی است.» (طیب نیا و محمدی، ۱۳۸۳، ۱۱)

۲. عملکرد

حاصل و نتیجه کار یا میزان کار می‌باشد.

1 . Beesly and Little child(1983)

2 . Palgrave

و یا عملکرد را می‌توان نتیجه قابل اندازه‌گیری تصمیم‌ها و اقدامات سازمان دانست که نشان دهنده میزان موفقیت سازمان و مجموعه دستاوردهای کسب شده می‌باشد.

۳. سودآوری^۱

در تعریف سودآوری نیز می‌توان گفت که «سودآوری» به نسبت درآمدها و هزینه‌ها در مراکز سود اطلاق می‌شود. و در فرهنگ لغت وبستر^۲ این‌گونه تعریف شده است: «نسبت سود برای یک سال معین به مقدار سرمایه‌گذاری صورت گرفته یا ارزش فروش همان سال».

۴. بهره‌وری^۳

بهره‌وری مشتق از کلمه بهره‌وری به معنای بهره بر، سود برنده یا کامیاب است. در رابطه با تعریف کاربردی بهره‌وری اجماع نظر وجود ندارد و تعاریف مختلفی ارائه شده است که ما در اینجا به ذکر دو مورد اکتفا می‌کنیم:

طبق تعریف آژانس بهره‌وری اروپا^۴: بهره‌وری درجه استفاده موثر از هر یک از عوامل تولید است. (عیار رضایی ۱۳۸۸، ۱۶۴)

سازمان بین‌المللی کار^۵: بهره‌وری عبارت است از رابطه بین ستانده حاصل از آیین نظم تولید با داده‌های بکار رفته برای تولید. (داده‌ها می‌توانند زمین، سرمایه، نیروی کار و عوامل دیگر باشند). (عیار رضایی ۱۳۸۸، ۱۶۵)

۵. شاخص بهره‌وری نیروی کار

این شاخص از تقسیم ارزش افزوده و یا میزان فروش شرکت به تعداد کارکنان آن حاصل می‌شود و منعکس کننده میزان ثروت تولید شده در شرکت به نسبت تعداد کارکنان آن شرکت است.

---

1 . Profitability
2 . Webster
3 . Productivity
4 . Europe Productivity Agency(EPA)
5 . International Organization labor (ILO)

۶. داده‌های پانل^۱

در آمار و اقتصادسنجی، مجموعه داده‌های پانل شامل مشاهداتی برای چندین بخش (خانوار، بنگاه و...) می‌باشند که در طی زمان‌های مختلف جمع‌آوری شده‌اند. یعنی یک مدل داده‌های پانل حاوی اطلاعاتی در زمان و مکان است که شامل N مؤلفه در T دوره زمانی می‌باشد.

۷.۱.۱ جنبه جدید بودن و نوآوری پژوهش

در تحقیق حاضر بازه زمانی در نظر گرفته شده از سال ۱۳۷۹ الی ۱۳۸۹ می‌باشد. زیرا با توجه به این که اکثر واگذاری‌ها در سال‌های ۱۳۸۷-۱۳۸۶ انجام گرفته است، سعی شده است تا با انتخاب این بازه زمانی، شرکت‌های بیشتری به عنوان حجم نمونه مورد تحقیق قرار گیرند؛ و در ضمن برای هر شرکت حداقل اطلاعات شش سال جمع‌آوری و استفاده شده است. با توجه به این امر، از لحاظ بازه زمانی مورد بررسی، این تحقیق از معدود تحقیقات انجام گرفته در این زمینه می‌باشد.

این تحقیق بر خلاف تحقیقات قبلی، هر دو شاخص سودآوری و بهره‌وری را و با هر دو روش اقتصادسنجی و تحلیل آماری مورد تحقیق و بررسی قرار داده است که مدل سازی اقتصادسنجی شاخص سودآوری تاکنون در ایران انجام نشده است.

از نوآوری‌های دیگر این پژوهش می‌توان به نمونه انتخاب شده اشاره کرد زیرا بر خلاف سایر تحقیقات که به دلیل دشواری جمع‌آوری اطلاعات در شرکت‌های واگذار شده به روش مزایده، به بررسی شرکت‌های واگذار شده از طریق بورس اکتفا می‌کردند، تحقیق حاضر در نمونه انتخاب شده هر دو گروه شرکت‌ها را مورد بررسی قرار داده است؛ و علاوه بر آن شرکت‌هایی انتخاب شده‌اند که قبل از واگذاری، دولت سهام دار عمده آن‌ها بود و بیش از ۵۰ درصد از سهام شرکت را در اختیار داشت، در حالی که بعد از واگذاری، دولت بیش از ۵۰ درصد از سهام شرکت را به بخش خصوصی واگذار کرده است. در حالت کلی تلاش شده تا گزینش شرکت‌ها از نظر درصد واگذاری و انتقال

---

1 . Panel Data

مالکیت و مدیریت، با دقت ویژه‌ای صورت پذیرد تا از هر گونه شائبه در خصوص احتمال صوری و غیرواقعی بودن خصوصی‌سازی پرهیز شود.

۸.۱.۱ محدودیت‌های تحقیق

محدودیت آمار و اطلاعات مورد نیاز، به دلیل عدم گردآوری آن توسط سازمان‌های مربوطه و نیز عدم ارائه اطلاعات مربوطه از سوی شرکت‌ها به خصوص برای دوره بعد از خصوصی‌سازی، مانع بزرگی بر سر راه تحلیل واقع‌بینانه و همه‌جانبه اثرات خصوصی‌سازی بر فرآیند فعالیت شرکت‌های واگذار شده بود. چنانچه برای گردآوری اطلاعات مربوط به شرکت‌های مزایده‌ای از بایگانی سازمان خصوصی‌سازی که در آن صورت‌های مالی به صورت سنتی نگهداری می‌شد استفاده گردید. بعضی مواقع این صورت‌ها ناخوانا بود و یا این که برای بعضی از سال‌ها موجود نبود.

مغایرت‌های موجود در صورت‌های مالی حسابرسی شده و حسابرسی نشده نیز از عمده محدودیت‌های پیش رو بود، بدین صورت که تفاوت‌ها بعضاً فاحش بود و با این که صورت مالی حسابرسی شده ملاک عمل بود ولی در صورت عدم وجود آن علی‌الخصوص برای سال ۱۳۸۹، از صورت مالی حسابرسی نشده بهره گرفته می‌شد که به دلیل عامل مذکور اعتماد به آن را کاهش می‌داد.

صورت‌های مالی سال ۱۳۸۹ با تاخیر زیاد از طرف شرکت‌های مورد ارزیابی، در اختیار سازمان خصوصی‌سازی قرار گرفت؛ و از ارائه این صورت‌ها به اشخاص حقیقی نیز خوداری می‌کردند. در نتیجه این عامل باعث طولانی شدن روند تحقیق گردید.

۹.۱.۱ روش انجام پژوهش

در این تحقیق از روش آماری ناپارامتری (آزمون ویلکاکسون) و روش تخمین اقتصادسنجی (داده‌های پانل) بهره گرفته شده است، و برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از نرم‌افزارهای Eviews، Excel و SPSS استفاده شده است و در نهایت نتیجه‌گیری در مورد فرضیه‌های تحقیق، با روش تحلیلی-توصیفی بیان شده است.